

DOST. 13/03/25 8.47

UDK 811.163.6"15"

Gerhard Neweklowsky

Institut für Slawistik na Dunaju

»TA LIST HTIM RIMLJANOM« – INAČICI 1560 IN 1582

V članku primerjamo Trubarjevi izdaji Pisma Rimljanom iz 1560 in 1582. Z izdajo 1560 je nadaljeval prevajanje prvega dela Novega testameta, medtem ko je izdaja 1582 integrirana v celotni Novi testament. V izdaji iz 1582 je glede na izdajo iz 1560 več kot 400 jezikovnih sprememb. Spremembe so klasificirane glede na tiskovne napake, morfološke popravke, skladensko navezavo, vstavke in izpuščanja, pravopisne spremembe (velika in majhna začetnica, fonetizacija, postavljanje ločil), spremembo pravopisne in fonetične norme (jat, s/f, y/i, polglasnik idr.), semantiko, morfologijo in tvorbo besed ter leksiko.

In the article, the author compares Trubar's translations of the Epistle to the Romans of 1560 and 1582. The 1560 edition continues Trubar's translation of the first part of the *New Testament*, whereas the 1582 variant is a part of the whole edition of the *New Testament*. In the 1582 variant one can find more than 400 differences as compared to that of 1560. They can be classified according to: printing errors, morphological mistakes, syntactic constructions, insertions and omissions, orthographic corrections (initial capital letters, phonemicization, punctuation), change in the orthographic and phonetic norm (*jat*, *s/f*, *y/i*, schwa, and others), semantics, inflection and derivation, and vocabulary.

Ključne besede: slovenski protestantizem, Trubarjev jezik, Pismo Rimljanom, inačici 1560 in 1582

Key words: Slovene Protestantism, Trubar's language, Epistle to the Romans, variants of 1560 and 1582

1 Uvod

Potem ko je Trubar 1557 (1558) objavil prvi del Novega testameta (evangelije in apostolska dela), je manjkajoče dele dodajal, kakor je uspeval s prevajanjem (*Pismo Rimljanom* 1560, *Korinčanom* in *Galačanom* 1561, druga Pavlova pisma 1567, ostala pisma in *Janezovo Razodetje* 1577). Celotna izdaja Novega testameta je 1582 izšla v dveh delih. Med prevodom Matejevega (Matevževega) evangelija 1555 in izdajo celotnega Novega testameta je prešlo 27 let; v tem času so izhajale tudi knjige drugih avtorjev. – Razvoj Trubarjevega knjižnega jezika bomo zasledovali na primeru izdaj *Pisma Rimljanom* iz let 1560 in 1582. Obe izdaji se razlikujeta v zunanjem izgledu: v naslovu (1560: *SVETIGA PAVLA EPISTOLA OLI LYST HTIM Rymlanom*, 1582: *SVETIGA PAVLA EPISTOLA, TV ie, lyft, htim Rymlanom*), v formatu (oktava : mala oktava), v pisavi (pokončna : ležeča latinica), v spremnih besedilih (v predgovorih, uvodih, povzetkih posameznih poglavij, obrobni opazkah).

Pismo Rimljanom 1560 vsebuje posvetilo kralju Maksimilijanu, in sicer v nemškem jeziku. Najbrž je Trubar objavil *Pismo Rimljanom* tako hitro prav zaradi posvetila, Maksimilijan je bil namreč naklonjen protestantom (Rupel 1965: 127). V njem govori o nujnosti tolmačenja, ker slovensko ljudstvo ne razume nobenega drugega jezika ka-

kor svojega. Opozarja tudi na Štefana Konzula, ki prevaja v hrvaščino, »kateri jezik in pisma se uporabljajo tja do Konstantinopolja«. Mimogrede rečeno: tukaj vidimo, kakšen je bil Trubarjev pogled na južnoslovanske jezike: ločuje slovenski (Trubar ve, kje se govori) in hrvaški jezik (»ki ga govorijo Hrvatje, Dalmatinci, Bosanci, Srbi in Turki«, torej vsi drugi južni Slovani). Trubar piše tudi o težavah pri prevajanju. Zaradi lažjega razumevanja pri branju besedila je sestavil dovolj obsežne povzetke na začetku posameznih poglavij in kratke komentarje z opozorili na biblijska mesta ob robu. *Pismo Rimljanom* 1582 je le eno poglavje v izdaji celega Novega testamenta v dveh knjigah, pri čemer so Pisma (»listovi«) v drugi knjigi. Ta celi Novi testament je posvečen wirtemberškemu vojvodi Ludviku, sinu vojvode Krištofa; posvetilo je tudi v nemščini. Med drugim navaja Trubar v posvetilu dotedanjo dejavnost prevajanja in izdajanja slovenskih knjig.

V izdaji iz 1560 sledi slovenski predgovor (dve strani), v katerem piše Trubar o koristi Pisma Rimljanom, zato ker vsebuje »vse to, kar en kerščenik ima veiditi«. O težki razumljivosti Pisem piše tudi 1582 na začetku Drugega dela: »logrou Pifma fo zhafi temna nefaftopna, Oli kadar fe zheftu prebero, prido faftopna«. V obeh izdajah sledita Predgovora, ki se vsebinsko razlikujeta. 1582. leta Trubar čuti, da se mu življenje izteka, in se poslavlja od Slovencev takole: »Lete buque sleto Predguuorio, vom muim lubim Slouenom, ieft kir fem 74. leit ftar 52. Pridigar, hti mui Odhudni is tiga fuita, fa febo puftim« (glej tudi Rupel 1965: 264).

2 Pravopis in jezik *Pisma Rimljanom*

Primerjal sem osnovno besedilo *Pisma Rimljanom* svetega Pavla v dveh izdajah, od besede do besede, in našel več kot 400 razlik. Kot je razvidno, je Trubar svoj pravopisni in jezikovni sistem razvijal, vendar ga ni bistveno spremenil. Sistem je ostal tak, kakršnega najdemo že v prvi slovenski knjigi 1550. Pismo Rimljanom 1560 predstavlja posebno etapo v njegovem razvoju (Neweklowsky 1995, 1999), ki se nadaljuje do Novega Testamenta 1582. O razvoju norme gl. tudi Neweklowsky 2006, 2007.

2.1 Tiskovne napake

Med razlikami, ki se ne tičejo sistema, so: tiskovne napake (odpravljene 1582, vendar so nastale nove). Navajamo nekaj primerov¹:

- odstranitev napak: *Crristufou* 1b > *Cristufou* 1, *sdrshbe* 3a > *sdrashbe* 5, *en Vishar tih neumeltanih* 4a > *neumeltalnih* 8 (popravlja samo deloma: »nevmetalnih«), *Pre-shusniza* 11b > *Preshushniza* 23, *preshnufniza* 11b > *preshushniza* 23, *taku* ie ona od te *Postaue tiga Mosha profsta* 11a–b > *ta* ie... 23, *Gospotua* 14a > *Gospoštaua* 28, *Sakai mi ne veimo kai, inu koker bi fe spodobilu, moliti* 14a > (*kai* izpuščeno) 29 itn.
- nove napake: *natursku nuzane* 3a > *naturku* 4, *Postaue* 6a > *Postaae* 12, *Gospudi nashiga* 10b > *Gospudi shiga* 22, *temuzh* 12a > *temuz* 24, *Boshyga strahu* 5b >

¹ Strani so navedene takole: izhodišče je izdaja 1560, paginacija 1–27, a in b, zato ker so v originalu zaznamovane le desne strani; po znaku > sledi primer iz izdaje 1582, strani so oštevilčene od 1 do 58. Obe besedili sta ponatisnjena v izdaji Krašovec / Merše / Rothe 2006.

fraku 11, od lete Prauice 6a > Prauite 11, htimu Faraonu 16a > htimn Faraona 32, od drgiga 23a > od srufiga 48, in dr.

2.2 Pisanje ij / iji kot y

Med tiskovne navade spada pisanje *ij* ali *iji* kot *y*: *Euangelij Boshij 1b > Euangeli Boshy 1, hgolufij 5b > hgolufy 11, ptuiga hlapza 23a > ptuyga 48, slusho tei Mariy 26b > slushbo tei Mary 56* (tukaj popravlja tudi tiskovno napako). Tiskovna navada je tudi pisanje <s> na koncu besede, gl. 2.4.4.4.

2.3 Nebistvene spremembe besedila

Med minimalne spremembe besedila spadajo:

2.3.1 Morfološki popravki: *po tim Duhum tiga Pofuizhena 2a > Duhu 1; po tuim terdim inu nepokornim fercem 3b > fercei 6; natursko nuzane 3a > natursku nuzane 4; de vtim iftim skufi hoiene 25b > hoienu 53, vendar ostane napačno po tim isuolenem 19a / Ifuolenem 38, Satiga uolo ie potreba pokornom biti 22a > Sa tiga volo /... / pokornim 46.*

2.3.2 Spremenjena skladijska navezava ali prislovno določilo: *kateri iskafuio tu dellu te Poftaue, fapiffane v nih fercih 4a > /.../ fapiffanu vnih fercih 7, Ie li tedai, kar ie dobru bilu, meni sturienu ena Smert? 12a > sturiena 24; kadar ti tu deish, taku ti shiuu ogale sbirash na nega glauo 21b > na nega glaui 45* (1560 je sklon po Luthrovem zgledu »Wenn du das thust, so wirstu fewrige Kolen auff sein Heubt samlen«, 1582 se sklon ravna po vprašalnici »kje«), *Ne vfdiguite tih vashih mifsel 21b > vash miffel 44* (napačno).

2.3.3 Majhne spremembe besedila in vstavki oziroma izpuščanja, spremenjen besedni red: *Myr od Buga nashiga Ozheta 2a > Myr od nashiga Ozheta 2; Ta Prauiza/.../ Is Vere na Vere 2b > ... (kir prided) Is Vere na Vere 3* (tiskovna napaka namesto *pride*, vstavek ustrezno Luthru »die Gerechtigkeit /.../ welche kompt aus glauben in glauben«, Röm. 1, 17; prim. Vulgato: »Iustitia enim Dei in eo revelatur ex fide in fide«); *na nih kriuo falsh maningo 3a > na nih falsh kriuo maningo 4, o zhlouik, kakershni fi ti, kir fodish 3b > /.../ kir druge fodish 6, kir fodish te, kateri take rizhi delaio 3b > /.../ fodish, kateri 6; on ie tudi tih Aydou Bug, kateri bode to Obrefo is te vere, inu to Neobrefo skufi to vero prauizhno sturil 6a > on ie tudi tih Aydou Bug, Potehmal ie en sam Bug, kateri bode to obrefo /.../ 12* (vstavek kot pri Luthru: »Sintemal es ist ein einiger Gott«, Röm. 3, 30; tako tudi v Vulgati), *tu Pifmu 6b > tu fuetu Pifmu 13, ta ifti ie sturien prauizhin od tiga Greha 10a > prauizhin sturien 20, slushili tei nezhistofiti inu hudubi 10b > inu tej hudubi 22, *Obtu terpinomi shnim 14a > Oli vfai taku de terpimo /.../ 28, bomo pred ta Rihtnistol Criftufeu naprei postauleni 23b > bomo pred ta Rihtni stol Criftufou postauleni 49* (izpušča *naprei*, s čimer se poskuša rešiti nemškega zgleda), *Vi pag ne fte meffeni, poteh mal ta Boshy Duh vvas prebiua 13b > Vi pag ne fte meffeni, temuzh**

duhouski, Potehmal /.../ 27 (ustrezno Luthru: »Ir aber seid nicht fleischlich, sondern geistlich«, Röm. 8, 9), *Du nas hozhe odlozhiti od te lubefni Boshye? Aku nadluga, aku tefnoba? aku preganene? aku lakota? aku nagota? aku neshihroft? aku mezh?* 14b > (manjka *aku preganene?* Najbrž je to napaka. Pri Luthru: »oder verfolgung?«, Röm. 8, 35) 30, *Bug premore nee dobru vcepiti* 19b > *dobru nee* 41, *ta ifti ie to Poftauo dopolnil* 22a > *ta ie to Poftauo* 46, *Inu kateri ne iei* 23a > *Inu kadar ne* 48, *od Ierufaleme inu undukai okoli noter do te Slouenske deshele* 25a > *vndu okoli* 53 (»Slovenska dežela« je »Illyrien«, Röm. 15, 19).

2.3.4 Sestavljenke piše večkrat ločeno: *Goriustal* 2a, 23b > *gori vftal* 2, 48, *ushevezh* 10a > *ushe vezh* 20, *ta Peruiroyeni* 14b > *ta perui royeni* 29, *nih doliiemlene* 19a > *nih doli iemlene* 39, *goriiemlene* 19b > *gori iemlene* 40, *fatu* 19a > *fa tu* 39 idr.

2.4 Pravopisne spremembe

2.4.1 Velika začetnica

Trubar je bistveno zmanjšal število velikih začetnic. Velike začetnice piše iz dveh razlogov: zaradi poudarjanja besede ali iz skladenjskih razlogov (navadno po piki, redkeje po vejici – običajno, če ta zaznamuje odvisnen stavek): *Is tiga kir ie Goriustal* 2a > *is tiga kir ie gori vftal* 1–2; *umei ufemi Aydi, Vmei katerimi fte ui* 2a > *vmei vfemi Aydi, vmei /.../ 2, Vrymu* 2a > *vrymu* 2, *skufi to uasho inu muio Vero* 2a > *vero* 2, *Sakai on ie ena muzh Boshya htimu Isuelizhanu, Vfakimu kir Veruie, /.../ 2b > sakai /.../ Ifuelizhanu, vjakimu kir veruie* 3, *en Pelauetz tih slepceu* 4a > *en pelauetz tih slepcou* 8, *ta Neobrefan* 4b > *ta neobrefan* 8, *tiga Greha* 5b > *greiha* 11, *Veruio* 3. os. mn. 6a > *veruio* 11, *grehe* 6a > *Greihe* 12, *is te Vere* 6a > *vere* 12. Veliko redkejši so obratni primeri: *inu proffim, aku /.../ 2a > inu proffim, Aku /.../ 2, nai fi to prauizo Boshyo ueido* 3a > */.../ Prauizo /.../ veido* 5, *hti pokuri* 3b > *hti Pokuri* 6, *grenkufti* 5b > *Grenkufti* 11, *gofposke* 14b > *Gofposke* 30, *ftuar* 15a > *Stuar* 30, *vti prauici* 16b > *Prauici* 34, *en ayffer Boshy* 17b > *Ayffer* 35, itd. Rothe (2006: 70) opozarja, da je Trubar 1582. leta v Matevževem evangeliju pisanje velike začetnice uporabljal pogosteje kot 1555. V Pismu Rimljanom 1560 je veliko več velikih začetnic kot pri Matevžu. Videti je, da je Trubar rabo velikih začetnic pozneje spet zmanjšal.

2.4.2 Fonetizacija besedila v posameznih primerih

2.4.2.1 Odstranitev inačic in napak s č/c in š/s: *poklizhani* 2a > *poklizani* 2, *fmislauci* 3a > *fmishlauci* 5, *fpishe* 23a, 23b > *shpishe* 49, 50 + *shpisha, shpisho, tiga hlapzeuiga Duha* 13b > *hlapzheuiga* 28, *Kateri miloft iskashuie* 21a > *iskafuie* 43, *shledna Stuar* 14a > *sledna* 28, *poklizhal* 2krat 14b > *poklizal* 29, *nih padezh* 19a > *padez* 39, *leta zhash* 22b > *zhas* 47, *steim difputiranem* 22b > *dishputiranem* 47; *ftyinogatih* 2b > *shtiri nogatih* 4; *Andronicu* 26b > *Androniku* 56, *ta Petzhat* 7a > *Pezhat* 14; ali tudi nasprotno: *fashpotuiesh* 4b > *fashpotuiesh* 8, *vrshaha* 5b > *urfaha* 10 (po nemškem zgledu), vendar na drugem mestu *Vrshah* 11b / *vrshah* 24, *steim difputiranem* 22b > *dishputiranem* 47, *letimu kir shazha* 23b > *shaza* 49, *uto Ispanio* 25b > *vto Ishpanio* 54.

2.4.2.2 Odstranitev dvojnih črk ali kombinacij črk: *is ene Illoue keppe* 16a > *Iloue kepe* 33, *Folck* (v isti vrsti tudi *Folk*) 16b > *Folk* 33, *fubper* 3a, 12a, 16a dvakrat, 18a, 19a, 19b dvakrat, 22a dvakrat > *fuper* 4, 25, 33 dvakrat, 37, 38, 40 dvakrat, 45 dvakrat, *de offruiem* 25a > *Ofruiem* 52, *Osleepi nih ozhi* 19a > *Oslepi* 39. Tukaj navajamo tudi odstranitev /nj/ v enem primeru, kar je poslabša izbira: *Tih Fershmaaine* 24b > *Fershmaane* 51.

2.4.3 Izboljšava postavljanja ločil

Postavljanje ločil je v izdaji iz 1582 bolj konsekventno in moderno kot 1560, npr.: *Du ie Veroual, timu, kar fo flishali od nas?* 18a > *veroual timu, kar* 37, *inu tuie Altarie, resualili* 19a > *Altarie refualili* 38, *inu nih doliemlene, ie tu veliku blagu* 19a > *doli iemlene ie tu* 39, *vjakimu kir ie vmei vami* 21a > *vjakimu, kir* 43, *Dershite fe htimu kar ie dobru* 21a > *htimu, kar* 44, *kir sem hotel od tih rizhi uas opomeniti, fa uolo te Gnade* 25a > *hote /.../ vas fa volo te gnade* 52, *Se spodobi de oni tudi nim slushio steimi telefnimi* 25b > *spodobi, de /.../ stemi* 54; obratno: *Ti fi pag obftal skufi to Vero* 19b > *obftal, skufi* 40, *uom, lubi Bratie,* 25a > *vom lubi* 52 itn. (ne navajamo vseh primerov); dvakrat Trubar izpušča oklepaj: *Tu ie Cristufa doli (is nebes) pelati* 17b > *doli is nebes pelati* 36, drug primer 19b / 40.

2.4.4 Spremembe v pravopisnem sistemu oz. v normi

Trubarjeve spremembe v pravopisnem sistemu oziroma v normi so v glavnem izboljšave.

2.4.4.1 Refleks *jata*: Pravila za *e* in *ei*, ki jih navaja Rigler (1968: 32–82), 1582 ne veljajo več. Najdemo večinoma *ei* (kar pomeni, da Trubar prehaja na svoj osebni govor, prim. Rigler 1968: 90): *podelil* 2a > *podeilil* 2, *fo premenili* 2b > *fo premeinili* (4), *rezh* 3a > *reizh* 4, *de ti tei praudi Boshy vbeshysh?* 3b > *vbeishish?* 6, *zhloueka* 2b > *zhloueika* 4 (+ 4a / 7, 7a / 13, 8b / 17, 9a / 19, 12a / 25, 23b / 50), *greshili* dvakrat 4a > *greishili* dvakrat 7 (+ 8b / 17), *po zhloueski shegi* 5b > *zhloueiski* 10 (+ 10b / 21), *pod teim Grehom* 5b > *Greihom* 10, *tiga Greha* 5b > *greiha* 11, *grehe* 6a > *Greihe* 12 (+ 7a / 13, 8b / 17, 8b / 18, 9a dvakrat / 18 dvakrat, 9b / 19, 10a petkrat / 20 trikrat, 21 dvakrat, + nekolikokrat 10b / 21, 20a / 41, 24a / 50), *skufi eden Greh eniga greshnika* 9a > *Greih greshnika* 18, *vti Obrefi* 7a > *obreifi temuzh vti Neobrefi* 14, *vti Neobrefi* 7a > *vti Neobreifi* 14, *shiueti* 9b > *shiueti* 19, *shiueli* 10a > *shiueli* 20, *rezh* 16a > *reizh* 33 (+ 20a / 42, 23b dvakrat / 49 dvakrat), *vfeh* 18a > *vfeih* 36, *Obtu kateri tei Oblafti ftoy fubper* 22a > *te oblafti* 45, *vleti befsedi* 22a > *vletei* 46, *oblecimo, oblecite* 22b > *obleicimo, oblecite* 47, *vposhrehzhini inu vpyanftui* 22b > *vposfrehzhini* 47, *vkregu* 22b > *vkreigu* 47 (tukaj ni *jata*, marveč je beseda izposojenka iz nemškega »Krieg«, Bezljaj 1982: 87), *bom reshen* 25b > *reishen* 54, *vmei vfemi Aydi* 27b > *vfeimi* 58; *ne* > *nei, nemam* > *ne imam: Israel ne li ga spofnal?* 18a > *nei* 37, *Aydi, kir nemaio* 4a > *ne imajo* 7, *de fe nema krafti* 4b > *ne ima* 8, tudi: 11b / 24, vendar: *nezho* 12a dvakrat / 25 dvakrat, *ne fte* 13b / 27, 16b / 34, *ne fo* 18a / 37 dvakrat, *nezhesh* 22a / 45; *ei* v končnici: *po tim melfei* 13a / 26, *fercei* 6 (1560 napačno *fercem* 3b, gl. 2.3.1); *ei* v obeh delih: *veiditi* 19b / 40, *ueim* 25a / *veim* 52, *veimo* 12a / 24, *uiedo* 3a / *veido* 5, *veift* 15b

/ veist 31, Seime 15b / feime 32, en deil 20a / 41, deish 21b / 45, iei 23a, 24a / 48, 50. Raširitev za *ei* se potrjuje v Matevžu 1582 (Rothe 2006: 81).

V zvezi z *jatom* si je treba ogledati tudi komparativ *-eši* : *-ejši*: *obilneshi*, *preobilneshi* 9a > *obilneishi* 18, 19, *preobelneishi* (sic!) 19, *de ta Gnada teim obilneshi bode?* 9b > *obilneishe* 19 (v 1560 se ujemata *gnada* in *obilneši*, *-i* je stara končnica ženskega spola, v 1582 se ujemata *gnada* in *obilnejše*, pri čemer je končnica *-e* mogoče preglas *a*-ja); mogoče spada sem tudi sprememba *aj* > *a* v *de vi merkaite na te* 27a > *merkate* 57.

V dveh primerah Trubar nadomesti *ei* z *e*-jem: *umei teimi Aydi* 25a > *vmei temi* 52, *de oni tudi nim slushio steimi telefnimi* 25b > *stemi* 54.

V majhnem številu primerov *e* ostaja v obeh izdajah: *delal* (11b / 24), *dellam* (12a / 24), *dellam* 12a (dvakrat) / *delam* 25 (dvakrat), *dellam*, *della* 3. os. 12a / 25, *della* samostalniki 13b / 28, *po nega dellih* 3b > /.../ *delih* 6 (*e* ostaja); nespremenjeno *greh* 9a / 18 (+ 11b / 24, na tej strani nekajkrat nekorrigirano, med drugim *greshni greh*), *greshili* 8b / 18, *Greshnikou* 9a / 19, *Neobrefi* 14.

2.4.4.2 Pogosto spreminja *u* v *v*: *utim fuetim Pifmu* 1b > *vtim fuetim Pifmu* 1, *fa uas ufesh uolo* 2a > *fa vas vfeh volo* 2. Vprašanje pa je, ali je to v zvezi s tiskovnimi navadami pri ležeči pisavi; znotraj besede take spremembe ni.

2.4.4.3 Pisanje *ll*-a je redko: *dellam* 12a / 24, 3. os. edn. glagola in im. mn. samostalnika *della* 12a / 25, 13b / 28, *tellu* 21a / 43, *teleffa* 2b > *telleffa* 4; *resualli* 3. os. edn. 10a > *refuali* 20, *teleffa* 2b, 13b > *telleffa* 4, 27, *po nega dellih* 3b > *delih* 6, *tih del* 19a > *dell* 39, *Filologu* 26b > *Fillologu* 56.

2.4.4.4 Pisanje *s/ff* je sorazmeroma konsekventno, vendar nesistematično. Ob koncu besede vedno *s* in *sh* (*vas*, *imash*, *nebeffa* : *is nebes* 17b); pri veliki začetnici samo *S* (*Sakai* 11b : *fakai* 24, *fueta* 12a : *Sueta* 24) – med samoglasnikoma najdemo *ff* (včasih *β*) za */s/* v primerih kakor *proffim* 2a > *proβim* 2 (+ 20b / 42), *teleffa* 2b > *telleffa* 4, *miffal* 3a / 5, *sapiffane* 4a / *sapiffanu* 7, *zhafu* 6a > *zhaffu* 12 (+ 8b / 17, 19a / 38), *zhafa* 16a > *zhaffa* 32, *fto miffalio* 12b / *miffelio* 25, *meffeni* 13b / 27, *feneffil* 14b / *feneffel* 30, *beffeda* 15b / 31, *unebeffa* 17b / *vnebeffa* 36, *beffedo* 18a / 37, *tiffuzh* 38, *vushesfa* 19a > *vushesfa* 39, *fenefsil* 19b > *feneffel* 40, *ueffeli* 21a / *veffeli* 44, *te uashe misli* 20b > *miβli* 43, *ene misli* 21a > *miβli* 44, *vashih misel* 21b > *vash misel* 44, *mislio* 13b > *miβlio* 27, *te uashe misli* 20b > *te vashe miβli* 43, *veffeliom* 25a / 52, *zhudeffou* 25a > *zhudeffou* 53; *pishe* 17b > *piβhe* 35, *vishim* 22a > *viβhim* 45; obratno popravlja: *Oberniffe* 19a > *Obernife* 39.

Korekture zapisovanja *s*-ja: *Vom ufem Isuolenim* 2a > *Ifuolenim* 2, *hudube odpufzhene* 7a > *odpuzhene* 13, *preffshla* 8b > *preshla* 17, *nepokorszchino* 9a > *nepokorfzhino* 19, *Pokorszchino* 9a > *Pokorfzhino* 19, *kerszheni* 9b > *kerfzhene* 20, *kersheni* 10a > *kerfzhene* 20 (odstranitev inačic), *skufi ta kerfi* 10a > *skufi ta kerst* 20, *preshnufniza* 11b > *preshsniza* 23 (obenem fonetizacija), *spofnal* 11b > *spofnal* 23, *isuelizhani* 14a > *Ifuelizhani* 29 (+ 17b dvakrat / 35, 36, 18a / 36), *neisrezhenim* 14a > *neifrezhenim* 29, *Isuolene* 14b > *Ifuolene* 30, *Israel* 16b > *Ifrael* 34 (+ 17a / 34), *Israelskih* 16b > *Ifraelskih* 34, *iszheio* 17b > *iszheio* 35 (+ 19a / 38), *poslani* 18a > *poflani* 37, *Israelitar* 18b > *Ifraelitar* 38, *resualili* 19a > *refualili* 38 idr.

Po zgledu nemškega pravopisa Trubar popravlja: *vrshahe* 5b > *vrfahe* 10 (vendar ostane *Vrshah* 11b / *vrshah* 24), *fashpotuiesh* 4b > *fajspotuiesh* 8.

2.4.4.5 *Y > i* v vrsti primerov, večinoma v naglašnem položaju, vendar tudi v nenaglašnem: *pryzha* 2a > *prizha* 2, *pryzho* 14a > *prizho* 28, *pryti* 8b > *priti* 18, *shyuel* 2b > *shiuuel* 3, *inu tih ftyrinogatih, inu tih lafezhih fuiryu* 2b > *shtiri nogatih /.../ fuirin* 4, *pryzhuie* 4a > *prizhuie* 7 (+ 15b / 31), *klyzhe* 7b > *klizhe* 15, *Prauiza, /.../ spryzhana* 6a > *sprizhana* 11, *prymo* 3. os. mn. 9a > *primo* 18, *bote moryli* 13b > *morili* 28, *vpryzhne rizhi* 15a > *vprizhne* 30, *Aydy* 16b > *Aydi* 34, *kanimu shtryku* 19a > *kanimu shtriku* 39, *ena dyuia Olika* 19b > *diuia* 40 (+ 19b / 41), *hynauska* 21a > *hinauska* 44, *molyte imper.* 21a > *molite* 44, *pyti* 21b > *piti* 45, *pytie* 23b > *pitie* 49, *steimi molytuami* 25b > *molituami* 54, *muim stryzom* 26b > *strizom* 56 (vendar *myr, fyn, lyft* itn.). Obratnih primerov je zelo malo: *polni nida* 3a > *nyda* 5, *vtim Sionu* 17a > *Syonu* 35, *ty Viudi* 22a > *Vyudi* 45, *fa uolo te vifty* 22a > *vyfti* 46 (tudi 23b / 50).

Ramovš je menil, da so protestantje uporabljali *y* za dolge naglašene samoglasnike, *i* pa za nenaglašene (Ramovš 1952: 48). Zdi se, da je to veljalo pri Trubarju na začetku, od Katekizma 1555 naprej uporablja *y* vse manj.

Nekajkrat se spremeni *y > i* v pomenu *j*: *ty Moshye* 3a > *Moshie* 4, *vyezhi* 11b > *viezhi* 23, *beffeda Boshya* 15b > *Boshia* 31, *Moyfefu* 16a > *Moifefu* 32, *veye* 19b > *veie* 40 večkrat; obratno pa *obfoien* 5b > *obfoyen* 10.

2.4.4.6 Polglasnik se v drugi izdaji v več primerih kot do tedaj piše z *e*-jem: *fto miffalio* 12b > *miffelio* 25, *pernaredin* 2b > *pernareden* 3, *unih resmifilkih* 2b > *vnih resmifelkih* 4; *feneffil* 14b > *feneffel* 30, *fenefsil* 19b > *feneffel* 40, *dileshin* 19b > *dileshen* 40; enkrat se spremeni *-ev* v *-ov*: *Erbizhi Cristufeu* 14a > *Cristufoui* 28. V naslednjih primerih Trubar nadomešča *e* z *a*-jem: *nekedai* 11b > *nekadai* 24, *veden* 19a > *vedan* 39, *naketere ifuelizhati* 19b > *nekaterere* 40, *naketere veye* 19b > *nekaterere* 40, *nakedai* 20a > *nekadai* 41, *vfakateri* 24b > *vfakateri* 51 (prim. *nakateri* 5a > *nekateri* 9), pisanje *zhes vas* 10a spreminja v *zhas vas* 21, kar lahko izraža redukcijo nenaglašnega samoglasnika ali pa je tiskovna napaka.

Brez spremembe ostajajo: *miffal* 3a / 5, *per fadashnim (zhaffu)* 6a / 12, *prauizhin* 10a / 20, *kir steim opoteknem nega vifty iei* 23b /.../ *vyfti* 50.

2.4.4.7 Zlogotvorni *l (ol)*: *doshan* 5b > *dolshan* 11; *tiga doga* 7a > *dolga* 13, *famelzhana* 27b > *famolzhana* 58; obratno pa en primer: *tolfti* 19b > *telfti* 40.

2.5 Fonetske inačice

2.5.1 Preglas po palatalih je redek: *odgouariesh* 16a / 33, *polna shentouane* 5b / 11, *podaieli* 10b / 21; *ufiga spofnane* 25a / 52, *od Isuelizhane* 7a / 13; odstranitev v korist *a*-ja: *de oben fuimu bratu opoteknena oli sblafnene ne postau* 23b > *sblafnena* 49; sprememba v korist preglasa enkrat: *ta kamen tiga opotaknena* 17a > *kamen tiga opotikane* 35.

2.5.2 Predpone *za-*, *raz-*, *na-*: *ze-* > *za-* v primeru *fezheno* 4a > *fazheno* 6 (»začenjo«), vendar *feneffil* 14b / *feneffel* 30, nespremenjene so oblike z *e-*-jem *neshlu* (»našlo«) 11b / 24, *resualili* 19a / *refualili* 38, *refdrashiti* 19b / 40, in z *a-*-jem *fafsromuie* 8a / 17.

2.5.3 Druge fonetične spremembe, dalektizmi: *polni hudube* 3a > *hudobe* 5, *ti eniga drugaiga fodish* 3b > *drufiga* 6, *gori obuden* 7b > *gori obuien* 16, *tiakai* 14b, 25b > *kiakai* 30, 53 (vendar na isti strani tudi *tiakai*), *do donashniga dne* 19a > *danashniga* 39, *shiuu ogale* 21b > *vogele* 45, *en Vishar tih neumeltanih* 4a > *!.../ neumeltalnih* 8, *de fe kei ne pergodi* 19b > *kai* 40, *po ufeh deshelah* 18a > *po vfih* 37, *vleth rizheh* 14b > *vleth rizheh* 30.

2.6 Semantične spremembe

Spremembe smisla so zelo redke: *de ti dobish, kadar bosh obfoien* 5a > *!.../ kar ti bosh fodil* 10 (pasiv se spreminja v aktiv; ustrežnejša Luthru je rešitev v izdaji 1560: »... Auf dass du gerecht seiest in deinen worten, und überwindest, wenn du gerichtet wirst« Röm. 3, 4), *Kai tedai mi porozhemo?* 16b > *porezhemo* 34 (pri Luthru je »Was wollen wir nu hie sagen?« Röm. 9, 30; lahko gre za tiskovno napako ali pa za glagol *poročati* s preglasom *poročem* in *poreči*), *skufi to muzh tiga fuetiga Duha* 25a > *pomuzh* 52 (rešitev v izdaji 1560 bolj ustreza Luthru »durch die krafft des heiligen Geistes« Röm 15, 13).

2.7 Morfološke spremembe ali drugačna tvorba besede

Našli smo naslednje primere: *kir ie Goriustal od te Smerti* 11b > *gori vftal od tih mertuih* 23, *ifprashuie* 14a > *ifuprashuie* 29, *de ga ie Bug od te smerti* gori obudil 17b > *od tih mertuih* 36 (tudi 13b oz. 27); *htimu Ferdamnenu*, *Ferdamnene* 9a > *htimu ferdamnenu*, *ferdamnene* 18, *Sice ti bodesh* tudi *iffecan* 19b > *bosh* 40, *Pridi eden timu drugimu steim poshtouanem* naprei 21a > *poshtenem* 44, *koker tedai fmo verieli* 22b > *verouali* 47, *fo polni use kriuinine* 3a > *kriuinine* 5, *veye!.../ odlomlene* 19b > *odlomnene* 40 (dvakrat), *odlomleni* 19b > *odlomneni* 40, *Kateri miloft iskashuie* 21a > *iskafuie* 43 (izkaževati : izkazovati), *Sakai oni fo fe opoteknili ob ta kamen tiga opotaknena* 17a > *kamen tiga opotikane* 35, *htimu Ayffru refdrashiti* 19b > *Ayffranu* 40, *ta Otrozhena* 15b > *ta otrozhina* 31, (*Sakai tu nashe Ifuelizhane, ie fdai blishe, koker tedai fmo verieli*) 22b > (*!.../ kadar fmo verouali*) 47, *de vi merkaite na te, kir reslozhena inu smote !.../ delaio* 27a > *merkate !.../ reslotke* 57, *pomagauetz* 27a > *pomogauetz* 57.

Spremembo preglasa je mogoče najti dvakrat: *en Pelauetz tih slepceu* 4a > *en pelauetz tih slepcou* 8, *pod Moshom* 11a > *pod Moshem* 23; enkrat se spremeni vrsta deklinacije: *ta Boshy odguuor* 19a > *Boshya* 38, enkrat je rabljena inačica glagola: *de ne vido* 19a > *vidio* 39. V redkih primerih spreminja Trubar rabo člena: *taku tu testu ie tudi fuetu* 19b > *taku ie testu ie tudi* 40 (obenem napaka, dvakrat *ie*), *Imali du tu Prerokouane* 21a > *du Prerokouane* 43.

2.8 Leksika

Sakai per Bugi nei obeniga resgledane tih Perfon 4a > *obeniga reslotka* 7, *Oli kai nuza ta Obrefa* 5a > *priduie ta obrefa* 9, *kmalu fo vnuzni ratali* 5b > *nepridni ratali*

10, *fedem taushent Mosh* 19a > *tiffuzh* 38, *Inu fa letiga uolo vi te zole plazhuiete* 22a > *Inu fa letiga volo vi te praude* 46 (Luther: »Derhalben müsset ir auch Schos geben«, Röm. 13, 6.). V nekaterih primerah vidimo odstranitev germanizmov.

3. Sklep

Kaj spreminja Trubar v *Pismu Rimljanom* 1582 glede na prvo izdajo iz 1560? Prvič, odpravlja tiskovne napake, vendar nastajajo tudi nove. Drugič, popravi štiri morfološke napake; tretjič, v dveh primerih spremeni skladijsko navezavo, enkrat prislovno določilo v tožilniku v prislovno določilo v mestniku. Četrtič, najdemo celo vrsto majhnih sprememb besedila: vstavlja oziroma izpušča besede ali sintagme, izpušča korelativ, vstavlja členek.

Druga skupina sprememb so pravopisne spremembe. Omeniti je treba očitno zmanjšanje števila velikih začetnic; v drugi izdaji je mogoče opaziti tudi bolj konsekventno fonetizacijo besedila (mogoče odstranitev inačic), posebej pri sičnikih (*pokličal* > *poklical*, *šledna* > *sledna*), tudi odstranitev dvojnih črk ali kombinacije črk (*subper* > *super*); izboljšano je tudi postavljanje ločil.

Pomembno mesto zavzema refleks jata, ker ne gre samo za pravopis, marveč tudi za normo: Trubar v glavnem uveljavlja pisanje *ei*, v primerjavi s prvo izdajo iz 1560 je v drugi izdaji iz 1582 več kot 50 novih zapisov *ei*-ja; vendar v nekaterih primerih *e* ostaja: *delati*, *delo*, *greh*, *grešiti*, *grešnik*, *neobreza* (lahko domnevamo, da Trubar teh primerov ni korigiral).

Razlikovanje *v* in *u* ni dosledno izpeljano, čeprav se *u* pogosto spreminja v *v*, vendar samo na začetku besede. Dvojnega *ll* skoraj ni.

Pisanje *s*/*f* je sorazmeroma konsekventno, čeprav nesistematično. V položaju med samoglasnikoma pogosto najdemo *ff* ali *β* (*beffeda*, *miffal* in po tem zgledu *miβli*), redko tudi *βh* (*piβhe*). V drugih primerih so spremembe, vendar nesistematične.

Splošna tendenca jezikovnih sprememb je poenotenje jezikovnih inačic, v manjši meri pa tudi slovenizacija besedila.

VIRI IN LITERATURA

France BEZLAJ, 1982: *Etimološki slovar slovenskega jezika, druga knjiga K–O*. Ljubljana: SAZU.

Jože KRAŠOVEC, Majda MERŠE in Hans ROTHE (ur.), 2006: *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–1582) übersetzt von Primož Trubar; Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin*. Paderborn etc. (= Biblia slavica, Serie IV: Süd-slavisches Bibeln, Band 3).

Martin LUTHER, 1545: *Biblia: Das ist: Die gantze Heilige Schrift / Deutsch / Auffß new zuge-richt*. Wittenberg.

Gerhard NEWEKLOWSKY, 1995: Die Entwicklung der slowenischen Schriftsprache in den ersten zehn Jahren 1550–1560 (Zum zweiten Teil des Neuen Testaments). *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit*. Hrsg. von Rolf-Dieter KLUGE. München: Sagner, 309–321.

- Gerhard NEWEKLOWSKY, 1999: Razvoj slovenskega knjižnega jezika v prvih desetih letih 1550–1560 (od Katekizma 1550 do Pisma k Rimljanom 1560). *Logarjev zbornik*. Uredili Zinka ZORKO in Mihaela KOLETNIK. Maribor, 357–371 (= Zora 8).
- Gerhard NEWEKLOWSKY, 2006: Zur Normierung der slowenischen Schriftsprache im 16. Jahrhundert. *Matthäus-Evangelium (1555), Paulus, Römerbrief (1560) [u.a.]. Übers. von Primož Trubar ; Jurij Dalmatin*. Hrsg. von Jože KRAŠOVEC, Majda MERŠE, Hans ROTHE. Paderborn u. a.: Schöningh, 41–52 (= Biblia Slavica: Serie 4, Südslavische Bibeln; Bd. 3,2: Kommentare).
- Gerhard NEWEKLOWSKY, 2007: Primož Trubar als Schöpfer einer Schriftsprache. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 53, 37–53.
- Fran RAMOVŠ, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: Univerzitetna študijska komisija.
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana (SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Dela 22, Inštitut za slovenski jezik 10).
- Hans ROTHE, 2006: Das Matthäus-Evangelium. Materialien zu den Redaktionen von 1555 und 1582 sowie zu den Quellen. *Matthäus-Evangelium (1555), Paulus, Römerbrief (1560) [u.a.]. Übers. von Primož Trubar ; Jurij Dalmatin*. Hrsg. von Jože KRAŠOVEC / Majda MERŠE / Hans ROTHE. Paderborn u. a.: Schöningh, 67–96 (= Biblia Slavica: Serie 4, Südslavische Bibeln; Bd. 3,2: Kommentare).
- Mirko RUPEL, 1965: *Primus Truber. Leben und Werk des slowenischen Reformators*. Deutsche Übersetzung und Bearbeitung von Balduin SARIA. München: Südosteuropa-Verlagsgesellschaft m.b.H.
- VULGATA, 1982: *Biblia sacra iuxta Vulgatam Clementinam Nova editio*. Sexta editio. Matriti (Biblioteca de autores cristianos 14).

SUMMARY

After the translation and publication of the first part of the *New Testament* (1557/58), Trubar continued translating the *New Testament* (Epistles to the Romans in 1560, to the Corinthians and Galatians in 1561, other Epistles of St. Paul's in 1567, Epistles of other authors and the Revelation in 1577). In 1582 Trubar edited his entire translation in two parts. In the article the development of Trubar's literary language is demonstrated by means of comparing the two editions of 1560 and 1582 of St. Paul's Epistle to the Romans. The two editions differ in their outward appearance: in their size, script, in the accompanying texts and comments. As can be seen from the material, Trubar consolidated his system but did not change it dramatically. Among the differences between the two editions, which do not touch upon his linguistic system, the following should be pointed out: in general, fewer printing errors in 1582 (yet some new ones), minimal changes to the text, i.e., a few morphological corrections and syntactic changes, some changes in the lexicon, minor omissions and insertions. Among the orthographic changes the following should be pointed out: (a) fewer initial capital letters than in 1560; (b) more consequent phonetic orthography (omission of unnecessary letters and some other improvements); (c) systematic changes (mostly improvements), for instance: as to the dental fricatives, the voiceless /s/ between vowels can be rendered unambiguously by *ff*, sometimes by *β* (*piſſanu, meſſu, proſſim*); the result of the original *jat* is rather consistently *ei* (*premenili > premeinili, zhloueka > zhloueika, rezh > reizh*); the use of *y* is reduced in favor of *i* (*pryzha > prizha, klyzhe > klizhe*); the former *jer* is rendered as *e* in more examples than in 1560 (*miffalio > miffelio, pernaredin > pernareden*); other corrections concern isolated cases, e.g., very few words with *ll* (*tellu*) remain, *ze-* is changed to *za-* in one word, the old syllabic *l* is written *ol* like in Modern Slovene in a few more examples (*dolshan, famolzhana*). There are also a few semantic, morphological, and derivational differences. In a few instances German loan words are substituted by Slovene words (*nuza > priduite, taushent > tiffuzh*).